

Teoreetiline ja teadusfilosoofia Nõukogude ajal

Rein Vihalemm

Minu ülesandeks sellel konverentsil on käsitleda seda osa Eesti ja eelkõige Tartu Ülikooli Nõukogudeaegsest filosoofiast, mis vastab tänapäeval umbes teoreetilisele ja teadusfilosoofiale¹. Vaatlen lühidalt tolleaegset nn filosoofiateaduste klassifikatsiooni ja publikatsioone², aga püüan ka natuke analüüsida iseloomulikuid suundi, probleeme ja diskussioone (nagu nn ontologistliku ja epistemologistliku suuna vahel) Nõukogude filosoofias ning ka mõningaid hilisemaid hinnanguid Nõukogudeaegsele filosoofiale Eestis³. Peatun just sellel ajal, kui ka ise tegev olin, st ei käsitle 1960-ndate aastate eelset aega. Mind huvitab eelkõige küsimus, mis laadi filosoofilise uurimistööga sai tol ajal tegelda ja kas midagi sellest on elujõuline ka veel nüüd. Mõned konkreetsemad küsimused näiteks oleksid:

- Kas ainsaks võimaluseks tegelda reaalse uurimistööga oli “eessõna-marksismi” praktiseerimine või sai seda teha ka sisuliselt Marxist lähtudes?
- Kas tolleaegset Marxist ja Engelsist lähtunud filosoofiat on mingis mõttes võimalik ka tänapäeval edasi arendada või tuleb see täielikult unustada?
- Kas mingis vormis on õigustatud tänapäevalgi rääkida nt filosoofia põhiküsimusest, nagu seda tol ajal Engelsi formuleeringus tehti?
- Kas nt Marxi *Teesid Feuerbachi kohta* võiksid veel nüüdki huvi pakkuda?
- Kas tol ajal arutatud ontoloogia, loogika ja tunnetusteooria ühtsuse idee on täielikult ajast ja arust ?
- Kas tuleks nõustuda või kuidas mõista nt Loren R. Graham'i (Science, Philosophy and Human Behavior in the Soviet Union. New York: Columbia University Press, 1987, p. 429) hinnangut: “Kaasaegne Nõukogude dialektiline materialism on muljetavaldav intellektuaalne saavutus”?

¹ Olen seda küsimust, eelkõige just teadusfilosoofiat Eestis, mis on sisaldanud ka Nõukogude aega, juba varemgi käsitlenud. Vt: Teadusfilosoofia staatusest nüüdisajal ning selle eripärast ja perspektiividest Eestis. In: Vihalemm, R. (Toim.). *Teadusfilosoofia ja teadusmetodoloogia Eestis: olukord ja perspektiivid (Teaduslugu ja nüüdisaeg, IX)* (6 - 23). Tallinn: TTEÜ & TÜ filosoofia osakond, 1994; Philosophy of Science in Estonia: The Background and the Situation of Today. In: *Historiae Scientiarum Baltica: Abstracts of the XX Baltic Conference on the History of Science: The XX Baltic Conference on the History of Science, 30.01-31.01.2001, Tartu, Estonia*. Tartu, Tallinn: Akadeemia Trükk, 2001, 45 – 46; Introduction: Estonian Science Studies. In: Vihalemm, R. (Toim.). *Estonian Studies in the History and Philosophy of Science* (pp. vii - xiv). Dodrecht: Kluwer, 2001; On the Conception of the Practical Nature of Science: Reflecting on the Development of Philosophy of Science in Estonia. In: *Historia Scientiarum Baltica: 22nd Baltic Conference on the History of Science; Vilnius, Lithuania; October 5-6, 2006*. Vilnius: 2006, 116 – 117; Vihalemm, R.; Müürsepp, P. Philosophy of science in Estonia. *Journal for General Philosophy of Science*, 2007, 38(1), 167 - 191.

² Nõukogude ajal ilmus mitu venekeelset ülevaadet, sh ka üleliidulistes filosoofiaajakirjades (*Voprossõ filosofii*, 1968, nr 3, lk 14-25; 1974, nr 6, lk 64-75; 1982, nr 8, lk 32-43; *Filosofskie nauki*, 1977, nr 5, lk 52-57; 1982, nr 5, lk 21-33), ka ukraina keeles (*Filosofska dumka*, 1986, nr 5, lk 3-10). TRÜ filosoofiakateedri ajaloost ilmus küllaltki põhjalik käsitlus Rem Blumilt *Tartu Ülikooli toimetiste* (vihik 630) venekeelses seerias *Töid filosoofia alalt*, 1983 (lk 141-159). Füüsikafilosoofiast ilmus vene keeles nn analüütiline ülevaade: V. P. Hütt. *Füüsika filosoofilised küsimused Nõukogude Eestis 30 aasta jooksul 1948-1978*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1979. Teadusmetodoloogia osa Eesti NSV teadusloos on analüüsinud M. Remmel ja Ü. Kaevats (*Teaduslugu ja nüüdisaeg IV*. Tallinn: Valgus, 1987, lk 137-148).

³ Pärast taasiseseisvumist on Nõukogudeaegset filosoofiat Eestis varem pikemalt käsitlenud Eero Loone artiklites „Eesti filosoofia ida ja lääne piiril” (*Studia Philosophica*, 1993, I (37), lk 129-155) ja „Eesti filosoofia eesti kultuuris pärast II maailmasõda” (H. Eenmaa (koost. ja toim.). *Eesti filosoofia: mis see on?* Tallinn: SE&JS, 2002, lk 15-42), aga ka Rein Ruutsoo juba 1991 ilmunud (*Looming*, nr.12, lk 1668-1684) artiklis „Eesti filosoofia bürokraatia ja kultuuri vahel”. Meenutusi aastatest 1982-1992 on jaganud Mart Raukas (eespool viidatud kogumikus *Eesti filosoofia: mis see on?*, lk 45-53). Teadusfilosoofiast on kirjutanud Lembit Valt („Eesti teadusfilosoofia vastuseisust parteiideoloogiale” – *Teaduslugu ja nüüdisaeg IX*, 1994, lk 44-52), aga vt ka Jaan Kivistiku retsensiooni kogumikule *Teaduslugu ja nüüdisaeg IX – Akadeemia*, 1995, 12, lk 2641-2645.